

byggnadsvård

Långmaren

Långmaren 1:1, Västerljungs socken, Trosa kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Reparation av ladugårdens stomme, etapp II

Eva Wockatz

Långmaren

Långmaren 1:1, Västerljungs socken, Trosa kommun, Södermanlands län

Antikvarisk medverkan
Reparation av ladugårdens stomme, etapp II

Eva Wockatz

Rapport 2013:04

© 2013 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

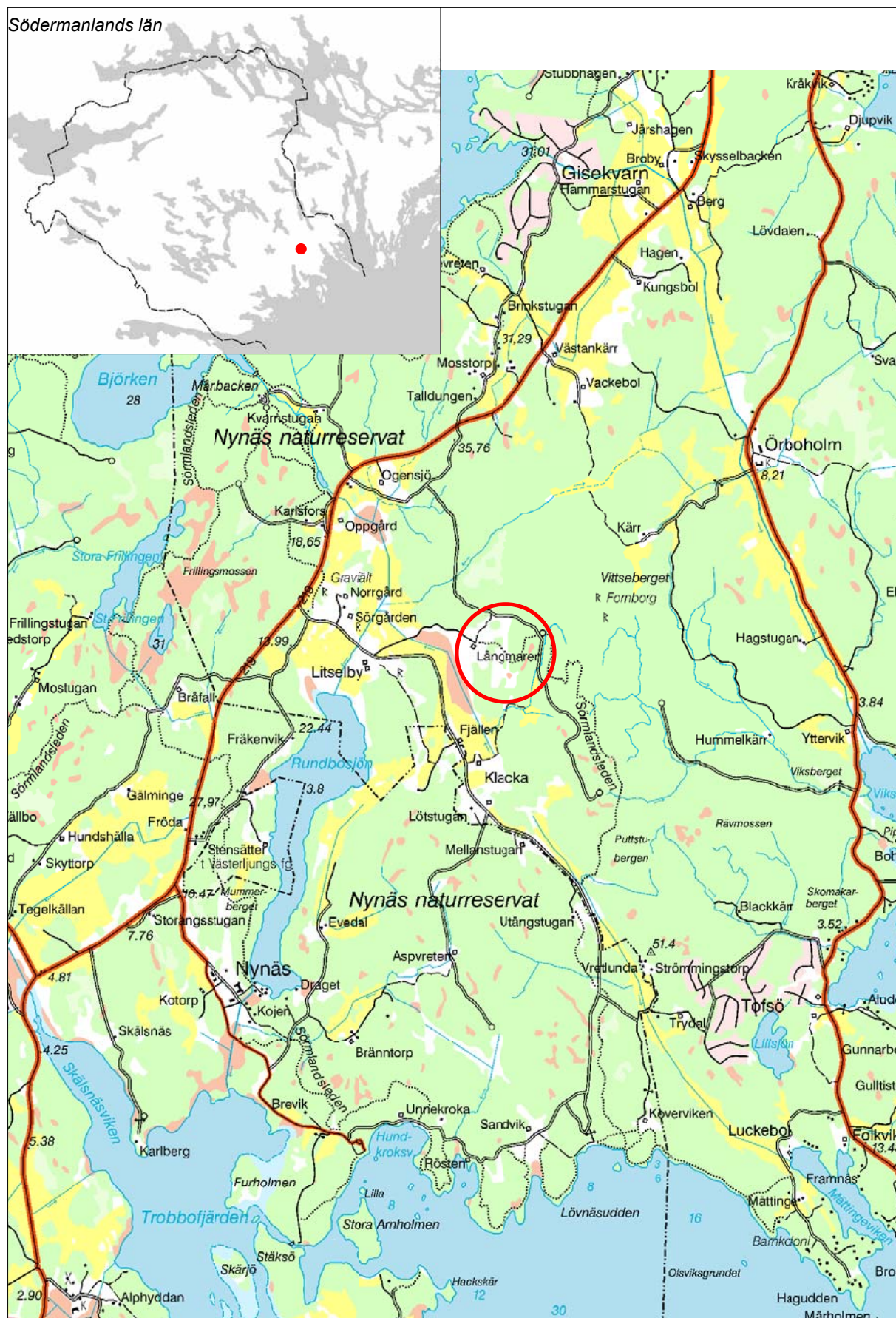
Författare: Eva Wockatz, byggnadsantikvarie
Omslagsbild: Ladugårdens västra gavel (Slm D13-0050). Foto: Eva Wockatz.
Foto, där ej annat anges: Eva Wockatz, Sörmlands museum
Diarienummer: KN-KUS11-178

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2013

Innehåll

INLEDNING	5
Antikvarisk medverkan	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	6
Översiktlig beskrivning av byggnaderna på Långmaren	6
Historik med relevans för ärendet	7
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	9
Skadebeskrivning före åtgärder	9
Åtgärder på timmerstommen	11
Åtgärder på takkonstruktionen	11
Åtgärder vid mark	12
Återstående åtgärder	12
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER	14
Källförteckning	17
Administrativa uppgifter	17

1 Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Nyköping 9H SO med Långmaren markerad.

INLEDNING

Under november månad 2012 har reparationsarbeten utförts på Långmarens ladugård. Sörmlands Naturbruk ansökte i oktober 2011 om bidrag till kulturmiljövård för arbeten med ladugården på Långmaren. Länsstyrelsen i Södermanlands län beslutade den 7 maj 2012 enligt 2 § Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer på Långmaren.

Länsstyrelsens beslut anger att arbetet skall utföras under antikvarisk medverkan och dokumentation. Dokumentationen ska omfatta utförda åtgärder, med foton som visar utseende före och efter åtgärder, samt visa detaljer som ändras eller tas bort. Rapporten ska innehålla utvärdering av resultatet, inklusive redovisning av eventuella problem. Vidare ska som stöd för arbetena rådgivningsprotokoll upprättat av Sörmlands museum, daterat 2010-10-27, användas, samt åtgärdsförslag upprättat av Krister Berggren Byggkonsult AB, daterat 2012-02-18.

Byggnaderna och gårdens närmaste omgivning är skyddade som byggnadsminne, enligt kulturminneslagen (KML) enligt beslut daterat 1993-03-10. I byggnadsminnet ingår byggnaderna benämnda A – J, se figur 3. Byggnadsminnet ingår i Nynäs naturreservat som bildades 1971. I motiveringen till byggnadsminnesbeslutet nämns att ”Långmaren är ett exempel på en typisk arrendegård som fram till 1968 brukades med äldre metoder.” Vidare anges att ”Gården har en ålderdomlig prägel men var mycket vanlig i denna del av Södermanland ännu under 1940-talet. Gårdens hus representerar en för regionen tidigare karakteristisk bebyggelse. Långmarens gård har bevarats intakt och den samlade

2 Ladugården sedd från nordost i september 2011, då ryggningen just har förnyats. Detta arbete ingick i etapp 1 (Slm D13-0050).

miljö gården utgör med odlingsmarker, vägar, hägnader, ekonomibyggnader, brunnar mm har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.”

Antikvarisk medverkan

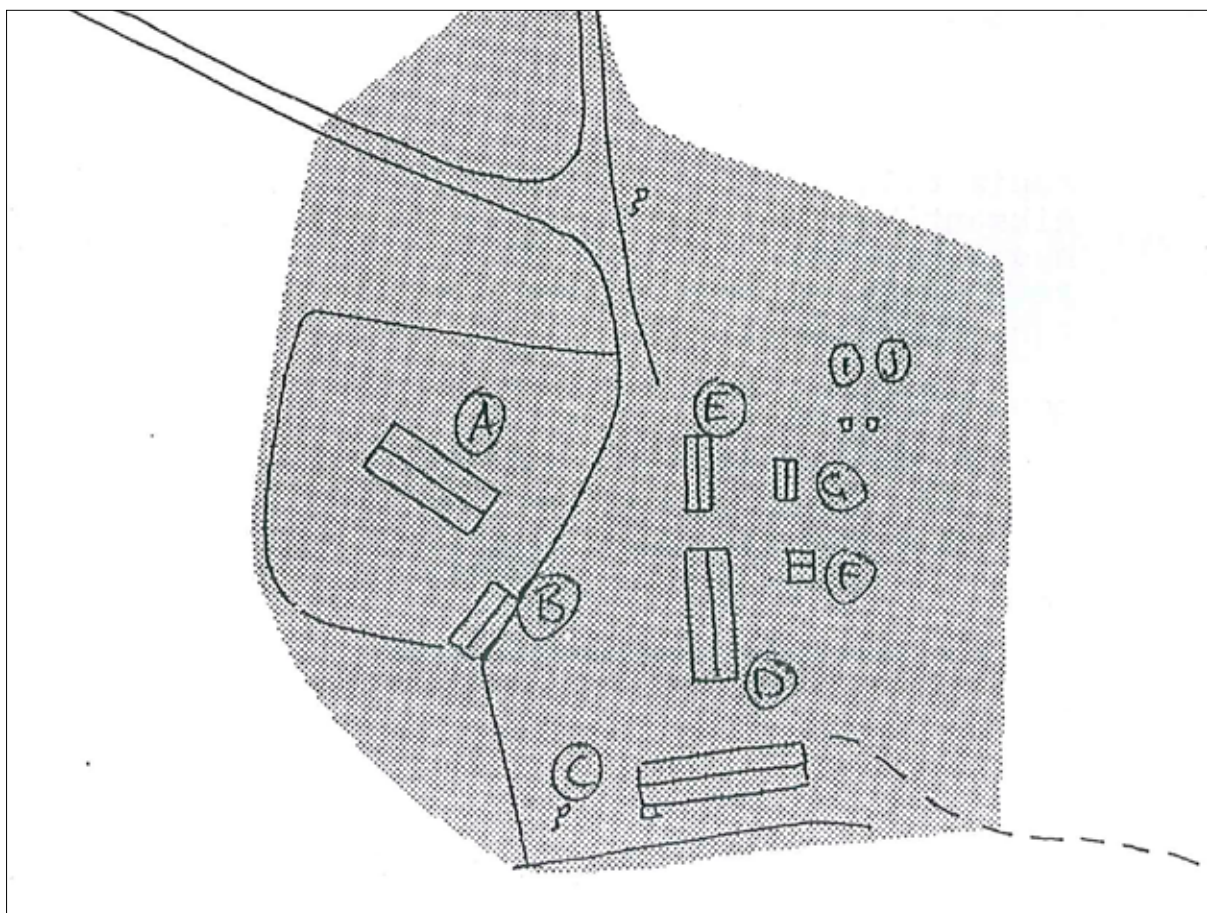
Sörmlands museum fick uppdraget att svara för antikvarisk medverkan vid arbetets genomförande. Arbetet har följts genom startmöte, fortlöpande kontakt via telefon och e-post, samt en antikvarisk slutbesiktning 2012-11-26. Vid slutbesiktningen närvarade Eva Wockatz, Sörmlands museum och Emanuel Jakobsson, Historiskt trähantverk AB.

Sammanfattning av utförda åtgärder

- Stabiliserande åtgärder har utförts på ladugårdens väggar och taklag.
- Marknivån har sänkts söder och öster om byggnaden.
- Äldre dräneringsledning togs bort.

Översiktlig beskrivning av byggnaderna på Långmaren

Långmaren består av ett bostadshus med en intilliggande bod, samt sex tillhörande ekonomi- byggnader öster om dessa. Bostadshuset (A), boden (B) och trädgården omges av ett spjälstaket.

3 Avgränsning av en del av byggnadsminnet. Bryggghuset, H, ligger längre mot norr och är därför inte med på kartan. (Skiss från byggnadsminnesbeslutet 1993-03-10).

Utanför staketet ligger ekonomibyggnaderna. Från söder finns en kombinerad ladugård med linlada, oxstall och dass (C), en tröskloge (D), en uthuslänga med vedbod, fårhus, svinstia och förråd (E), jordkällare (F) och höns hus (G) . På en bergknalle i öster står en miniatyr av en väderkvarn. Tidigare har två väderkvarnar funnits. Ett hundratal meter mot norr ligger ”brygghuset” (H) som framförallt användes till tvättstuga. Runt om gården breder åkrarna ut sig.

Den kombinerade ladugården inrymmer från väster: ladugårdsdel, linlada (stort och litet förråd), samt i öster ett oxstall. I sydväst har ett dass tillbyggt. Byggnaden ser ut att vara uppförd i två eller flera etapper, där oxstallsdelen är byggd senare. Ladugårdsdelen och oxstallsdelen är byggda med ligg-timmer. Förrådsdelarna är byggda med bärande stolpar med fyllning av liggande timmer. Längan är rödfärgad med vitmålade foder och fönsterbågar. Sadeltaket är belagt med vass på horisontella rundslanor. Dörrarna är rödfärgade eller trätjärade. I ladugård och oxstall finns båsinredningen kvar. Dasset har ett tegeltak täckt med enkupiga lertegelpannor.

Historik med relevans för ärendet

Långmaren tillhör Nynäs gods och var ursprungligen ett torp under Litselby. Under 1800-talet fick torpet karaktären av arrendegård. Gården brukades fram till 1967, då landstinget övertog Nynäs marker. Boningshusets interiör är återställd till det skick den hade under 1940-talet, när Ivar Karlsson var arrendator. Han blev den siste arrendatorn på Långmaren och flyttade från gården på 1980-talet. Ivar på Långmaren blev känd för att han var en av de sista lantbrukarna i Sverige som enbart använde oxar som dragkraft. Gården sköttes med stor omsorg.

4 Vy över Långmaren hösten 2010, innan vassstakens ryggning förnyades. Längst till vänster syns ladugården (Slm D10-999).

5 Ladugården sedd från sydost före renoveringen 1986. Fotograf Ulf Andersson, Sörmlands museum (Slm S14/86-28).

6 Ladugården renoveras 1986. Syllen har bytts utmed hela södra och västra sidan. Södra väggen har riktats och förstärkts med vissa följare. Vasstaket kommer att läggas om. Dasset är undanflyttat (Slm S35/86-34).

Bostadshuset är troligen byggt på 1700-talet, men byggdes på vid slutet av 1800-talet. Hönshuset, G, ska enligt uppgifter vara gårdens äldsta hus. Ladugården sålde är okänd. Åtgärder gjordes på de flesta byggnaderna senast 1986-1988, då vasstaken lades om helt. I samband med dessa arbeten gjordes uppmättningsritningar av flera byggnader, bl a ladugården. Anticimex behandlade då också vissa byggnader mot träskadeinsekter. Dräneringar utfördes. På fotografier från renoveringen av ladugården syns att vindskivorna byttes, dasset renoverades till stora delar, syllstockar byttes, betongfundament göts under delar av grundmuren på södra sidan. Ladugården stagades också på södra sidan, då fyra nya följare monterades.

Arbeten utfördes 2011 då samtliga tak sågs över. Bostadshusets (A) tak lades om helt. På den kombinerade ladugården, höladan, oxstallet (C), trösklogen (D) och hönshuset (G) lades ny rygging av råghalm på. Jordkällaren (F) dränerades vid västra gaveln och nya trägolv lades in. Dessa arbeten ingick i etapp I, se även rapport 2011:15.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Skadebeskrivning före åtgärder

Hela byggnaden lutar kraftigt mot söder. Detta beror troligen på en kombination av flera faktorer. Byggnaden har som helhet en ostabil konstruktion, dymlingar saknas i ladugårds- och förrådsdelen samt även till viss del i oxstallsdelen. Förrådsdelarna är byggda med bärande stolpar och fyllningar av liggande timmer utan spontning till stolparna. Även stabiliserande snedsträvor saknas. Marknivån är också för hög och möjligen har grundstenar under södra muren sjunkit. På uppmättningsritningar

7 *Ladugården sedd från sydost före arbeten 2012. Marknivån är för hög och byggnaden lutar mot söder (Slm D13-0051).*

8 Ivar Karlssons oxar ska ut och jobba omkring 1960, okänd fotograf (Slm P10-1118).

9 Vy av västra gaveln där lutningen mot söder syns tydligt. Bilden tagen 2010 (Slm D13-0052).

som utfördes 1985 syns att byggnaden lutade även då. Möjligen har lutningen ökat sedan dess, men det är svårt att avgöra. På väggar och tak invändigt syns små hål i virket efter trägnagare, vilket kan vara äldre angrepp.

Marknivån är för hög runt byggnaden, speciellt vid det sydöstra hörnet, där timmerstommen i princip har direktkontakt med marken.

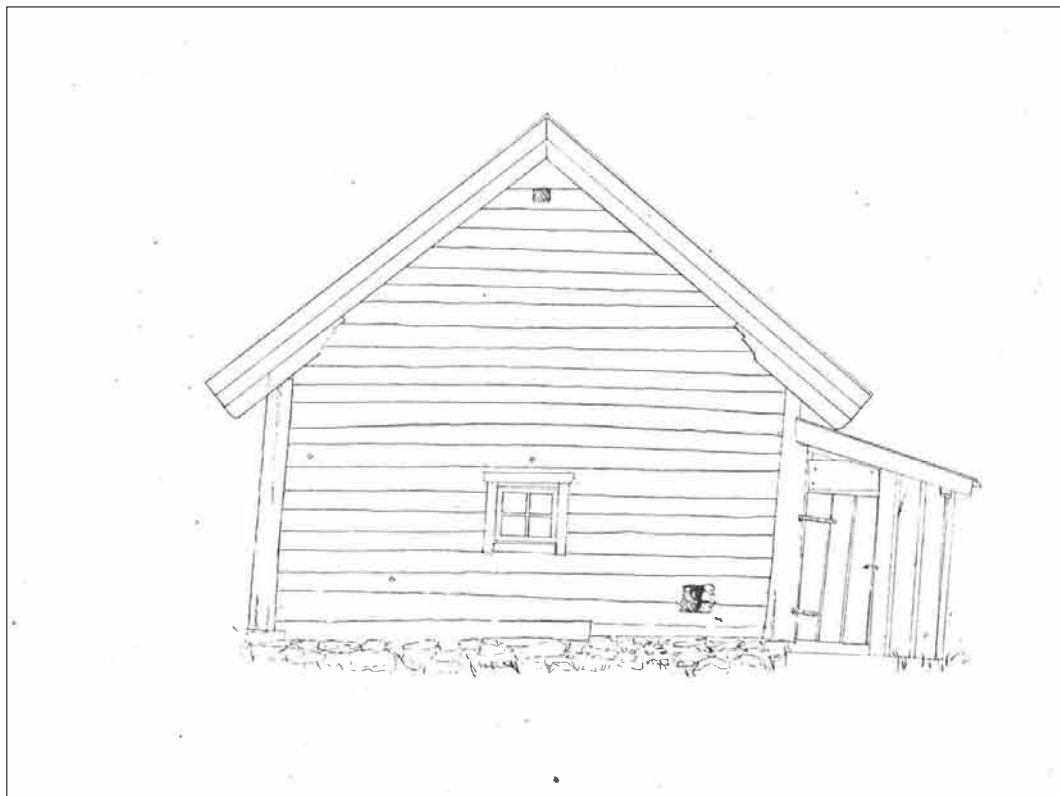
Åtgärder på timmerstommen

Stabiliserande åtgärder har utförts på stommen enligt åtgärdsförslaget.

Små sneda klossar monterades i de tvärgående väggarna så att de skulle samverka och styva upp väggarna och tillsammans motverka de horisontella krafterna från lutning och vind som överförs till väggarna. Hål borrades i timmerväggen. Hålen bearbetades för att få ett lagom stort hål för klossarna. Träklossarna fälldes in mellan timmervarven. I västra gaveln monterades klossarna genom halva väggjockleken, för att de inte skulle synas från utsidan. I övriga tvärväggar monterades klossarna genom hela timmerväggen (timmertjockleken). Klossarna tillverkades av furu och var ca 2 cm breda och 15 cm långa.

Åtgärder på takkonstruktionen

Stabiliserande åtgärder har utförts på takkonstruktionen för att förbättra skivverkan i takytorna. Fyra snedsträvor monterades på båda takfallen ovanför det största förrådsrummet. Snedsträvorna tillverkades av kluvna granslanor och monterades med franska träskruv i underkant på takstolarnas högben.

10 Uppmätning av västra gaveln 1985, före renoveringen. Del av uppmättningsritning Sörmlands museum, Ulf Andersson och Peter Ottosson, juni-juli 1985.

Åtgärder vid mark

Jordlager intill ladugårdens sydöstra del, utefter östra gaveln och östra delen av södra fasaden, har grävts bort i omfattning enligt åtgärdsförslaget. Markytorna släntades. För att sockelhöjden skulle bli minst 15 cm, var det nödvändigt att gräva under den äldre dräneringsledningen. Av denna anledningen togs 4 meter av den äldre dräneringsledningen bort, från ladugårdens sydöstra hörn och 4 meter västerut. Befintlig dräneringsledning pluggades i änden.

Återstående åtgärder

Viktiga men förhållandevis enkla åtgärder som återstår på flera av byggnaderna är att marknivån behöver sänkas något så att stommen ligger fri. Växtlighet måste kontinuerligt hållas undan.

Vasstaken på ladugården, trösklogen och hönshuset behöver dock inom en snar framtid att läggas om. Ladugårdens vasstak var i något bättre skick än trösklogens och hönshusets tak. Hönshusets tak var enligt vassläggarna 2011 i sämst skick. Vassen är bunden med ståltråd, som delvis har rostet och nu börjar gå av.

Idag ligger presenningar på mark i ladugårdens förrådsutrymmen. Dessa bör på sikt ersättas med något bättre alternativ, presenningarna är idag delvis spikade på stommen vilket gör att timret riskerar att bli för instängt och därmed rötskadat.

11 Snedsträvor monterades nu i förrådsdelens taklag (Slm D13-0053).

12 Klossar monterades i väggarna för att motverka byggnadens lutning. Hål borrades och bearbetades av Emanuel Jakobsson (Slm D13-0054).

13 Detalj av klossarna som placerades mellan timmervarven (Slm D13-0055).

14 Invändiga panelbrädor lyftes bort på västra gaveln, för att kunna montera klossar i timmerväggen (Slm D13-0056).

15 Vy av västra väggen efter montering av klossar. Fotografi inlänat av Emanuel Jakobsson, Historiskt trähantverk.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Åtgärder som nu genomförts har syftat till att förhindra fortsatt skjuvning i de tvärgående stabiliserande timmerväggarna, så att lutningen inte ökar. Den konsulterande konstruktören bedömde att detta var rätt väg att gå. Åtgärden medförde att ingrepp (hål) fick göras i timmerstommen. Stabiliteten hade till viss del kunnat förbättras genom att snedsträvor istället monterats på väggarna. Konstruktören bedömde dock att det skulle bli svårt att via snedsträvorna ta upp lika stor andel av de horisontella krafterna som de nu monterade klossarna.

Det är bra om byggnaden fortsatt hålls under inspektion, för att se om byggnadens lutning ökar. Lämpligen skulle ett lod i ett lodsnoke kunna monteras på någon av gavlarnas insidor, där dagens läge noteras, samt där eventuell framtida horisontell förskjutning noteras.

Det är också viktigt att marknivån inte byggs på (förhöjs), samt att man regelbundet kontrollerar att vattnet rinner av mot väster som planerat. I samband med de nu utförda åtgärderna togs delar av dräneringsledningen utefter södra långsidan bort. Eventuella följder av detta bör framöver hållas under observation.

Reparationerna på Långmarens ladugård 2012 har utförts med antikvarisk medverkan och i samråd i enlighet med Länsstyrelsens beslut, daterat den 7 maj 2012. Arbetena godkänns härmed.

16 Vy av ladugården sedd mot sydväst 2011. Västra gaveln är på insidan klädd med slåta brädor (Slm D13-0057).

17 *Ladugården sedd från sydost vid slutbesiktningen. Marknivån har sänkts och marken har släntats (Slm D13-0058).*

18 *Vy av östra gaveln när jordlager schaktats bort och marken har bearbetats (Slm D13-0059).*

19 Vy av timmerväggen mellan stora förrådet och ladugården vid slutbesiktningen i november 2012 (Slm D13-0060).

Källförteckning

Arkiv

Sörmlands museums arkiv, Nyköping

Litteratur

Fördjupad skötselplan Långmaren, Länsstyrelsen i Södermanlands län, Förslag 2, 1991.

Nynäs - godset. Sörmlands museum, Ingegerd Wachtmeister 2003.

Administrativa uppgifter

Fastighetsuppgifter

Objekt: Långmaren

Kommun: Trosa kn

Fastighetsbeteckning: Långmaren 1:1

Socken: Västerljung

Län: Södermanland

Författningsskydd

Lag (1998:950) om Kulturminnen m m

En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen enligt 3 kap. 1 §. När en byggnad förklaras för byggnadsminne, skall länsstyrelsen enligt 3 kap. 2 § genom skyddsbestämmelser ange på vilket sätt byggnaden skall vårdas och underhållas samt i vilka avseenden den inte får ändras. Om det behövs får föreskrifterna också innehålla bestämmelser om att ett område kring byggnaden skall hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Enligt 3 kap. 3 § ska skyddsbestämmelserna så långt möjligt utformas i samförstånd med byggnadens ägare och ägare till kringliggande markområde. Ägaren får inte åläggas mera omfattande skyldigheter än vad som är oundgängligen nödvändigt för att bibehålla byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Hänsyn skall tas till byggnadens användning och ägarens skäliga önskemål.

Projektrelaterad information

Fastighetsägare och beställare: Landstinget Sörmland (Sörmlands Naturbruk)

Projektering: Krister Berggren Byggkonsult AB, Krister Berggren.

Entreprenör, trä: Historiskt trähantverk, Emanuel Jakobsson.

Entreprenör, mark: Sandbergs Gräv Tystberga, Lars-Göran Sandberg

Antikvarisk medverkan: Eva Wockatz, Sörmlands museum, Box 314, 611 26 Nyköping

Övriga uppgifter

Länsstyrelsen i Södermanlands län, beslut 2012-05-07, dnr 434-5055-2011

Sörmlands museum, dnr KN-KUS11-178

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.